

RACIONALNOST I POLITIKA: JEDAN MOGUĆI NAČIN IZVOĐENJA KONCEPTA POLITIKE

---

*Dušan Pavlović*¹

REZIME

U tekstu se teorijski izvodi pojam politike. Osnovna tvrdnja je da se politički odnos razlikuje od drugih vrsta odnosa tako što nastaje povodom prevazilaženja problema „hvatanja krivina”, tj. uspostavljanja i kontrole institucija koje prevazilaze problem kolektivnog delanja, alociraju i raspodeljuju javna dobra i društveno vredne resurse. U prvom delu teksta (odeljci 3-6) se izlažu osnovni elementi problema kolektivnog delanja i javnih dobara neophodni za razumevanje koncepta društvene dileme (odeljak 7). Odeljak 8 povezuje problem diskontovanja vremena sa društvenom dilemom.

KLJUČNE REČI: Politika; kolektivno delanje; hvatanje krivina; zatvorenikova dilema; alokativna efikasnost; distribucija

1. UVODNE NAPOMENE

U ovom tekstu teorijski izvodim pojam politike. Tvrdim da se politički odnos razlikuje od drugih vrsta odnosa tako što nastaje povodom uspostavljanja i kontrole institucija koje prevazilaze problem kolektivnog delanja, alociraju i raspodeljuju javna dobra i društveno vredne resurse.

Raspravu započinjem problemom kolektivnog delanja, tj. tvrdnjom da političke institucije nastaju kako bi se prevazišao problem „hvatanja krivina” (*free riding*) (odeljci 3-5). To pokazujem preko koncepta Zatvorenikove dileme i javnih dobara. Tvrdim da je politika izveden pojam, tj. da nastaje iz društvene potrebe da se reši neki prethodni problem. To, međutim,

1 Autor je vanredni profesor Univerziteta u Beogradu, Fakulteta političkih nauka

ne znači da je politika zavisna sfera ljudskog delanja. Za razliku od klasičnog marksističkog stanovišta, po kome je politička delatnost odraz odnosa u društvenoj strukturi, iz definicije koju ja nudim dolazi kako je politika autonomna vrsta društvene prakse koja nema posebne zakone, ali ima poseban predmet. Taj specifičan predmet je prevazilaženje problema kolektivnog delanja koji nastaje povodom nabavke javnih dobara.

Mene interesuje da pokažem kada neki odnos možemo da nazovemo političkim, tj. da odgovorim na pitanje da li je moguće definisati politički odnos koji neće biti puka refleksija nekog drugog tipa odnosa (društvenog, ekonomskog, pravnog, psihološkog itd). Tvrdim da politika nastaje kada n pojedinaca koji imaju zajednički interes moraju da obezbede javno dobro u uslovima u kojima ne postoji eksterni, centralizovani mehanizam koji garantuje izvršenje dogovora ili obećanja da će svako doprineti nabavci javnog dobra. Kako je poznato iz obimne literature o kolektivnom delanju, prevazilaženje problema kolektivnog delanja moguće je na različite načine. Od svih načina teorijski su najizazovniji bili oni koji se odnose na necentralizovana rešenja (Hardin 1982a; Elster 1989; 2007, 388-400; Marwell i Oliver 1993; Axelrod 1984). To otuda što problem kolektivnog delanja može da se reši institucijama samo ako se institucije pokažu kao korisne i samoosnažujuće. Međutim, ovde se neću baviti različitim rešenjima, čime najavljujem da preskačem verovatno najkontroverzniji deo problema kolektivnog delanja – deo o tome kako se problem prevazilazi. Ovaj tekst se, umesto toga, bavi implikacijama činjenice da problem uopšte nastaje i da može – kada se radi o politici – da se reši jedino kroz neku vrstu centralizovanih institucija koje motivišu i podstiču aktere da se pridržavaju dogovora i ne ispaljuju² jedni druge. Prema tome, bez obzira na to koje rešenje problema kolektivnog delanja prihvatili, mene interesuje da pokažem da (a) političke institucije nastaju kao proizvod potrebe da se eliminiše problem kolektivnog delanja i hvatanja krivina, te da (b) politika podrazumeva borbu za moć da bi se kontrolisale *takve* političke institucije. One predstavljaju poseban predmet izučavanja političke nauke, jer uspostavljanje i potreba za kontrolom takvih institucija predstavlja politički odnos *sui generis*.

2. ŠTA JE NOVO U OVOM TEKSTU

Zbog čega nastaje ovaj tekst? Na koji način on obogaćuje i proširuje dosadašnje znanje i razumevanje koncepta politike? Koncept politike koji izvodim blizak je shvatanju politike koji se može naći u čitavom nizu radova

2 Radi se o engleskom glagolu *defect*. Moj prevod jeste kolokvijalan, ali s obzirom na to da u srpskom i hrvatskom jeziku još uvek nema opšteprihvaćenog rešenja za taj glagol, kandidujem rešenje „ispaliti“.

(Goodin & Klingemann 1996, 7; Leftwich 2004b, 103; Weale 2004, 88; Pierson 2000, 257-262; 2004, 31-37; Peters 2004, 25). Ipak, smatram da rasprava koju nudim u ovom tekstu omogućava nekoliko važnih pomaka u razumevanju pojma politike, političkog odnosa i političkih institucija.

Prvi doprinos se sastoji u eksplikaciji šireg shvatanja koncepta javnih dobara. U teoriji javnog izbora i političkoj ekonomiji dominira ekonomski koncept javnih dobara (Samuelson 1954). Međutim, ovde želim da proširim to shvatanje. Kako će se videti iz odeljka 6, javna dobra mogu da se odnose na sve pojedince i sve društvene grupe, ali i na *neke* pojedince, tj. *neku* posebnu društvenu grupu. Činjenica da, recimo, analiza ponašanja radničkih sindikata ne obuhvata analizu celokupne populacije, ne znači da se ne može govoriti o javnim dobrima koja se odnose samo na radničke sindikate.

Drugo, u tekstu pokušavam da eksplicitnije naglasim vezu između koncepta politike, Zatvorenikove dileme, slabosti volje i diskontovanja vremena (odeljak 8). Slabost volje je već zauzela istaknuto mesto u analitičkoj sociologiji (Elster 1984; 2007; Ainslie i Haslam 1992; Ainslie 2001). Ipak, njen prodor u klasičnu sociologiju, politikologiju i ekonomiju je još uvek neizvestan. Po mom shatanju, slabost volje i diskontovanje budućnosti je od suštinske važnosti za razumevanje suboptimalnosti ishoda u Zatvorenikovoj dilemi. Tvrdim da je slabost volje – karakteristična za veliki deo ljudske populacije – jedan od temeljnih koncepata koji nam omogućuje uvid u to zašto političke institucije nastaju i zbog čega mogu da se održavaju samo prinudnim putem.

Treće, u odeljku 9 vezujem koncept Zatvorenikove dileme za problem pogađanja i pravičnosti. Tvrdim da se problem kolektivnog delanja primenjen na nastanak političkih institucija ne vezuje isključivo za podsticanje saradnje i eliminisanje ispale kao načina ophođenja, već da se vezuje i za pravičnost raspodele resursa koju političke institucije vrše. Drugim rečima, sasvim je moguće da pojedinci pristanu na saradnju, niko nikog ne ispali, a da predloženi aranžman zbog nepravičnosti distribucije ipak ne bude prihvatljiv za sve.

Naposletku, ovaj tekst se indirektno nastavlja na već započetu raspravu o shvatanju političke nauke u Hrvatskoj i Srbiji (Kasapović 2007; 2008; Strpić 2008; Lalović 2008; Pavlović 2008a; 2010b). Smatram da je rasprava o pojmu politike neophodna u akademskim zajednicama bivšeg jugoslovenskog prostora usled činjenice da naučno razumevanje politike još uvek prevalentno počiva na marksističkom, odn. strukturalističkom pristupu koji politiku shvata kao izvedenu delatnost. Ovaj tekst pokušava da pojam politike približi vremenu u kome živimo, ali i da implicitno sugeriše da je došlo vreme da se menja sadržaj nastavnih programa na fakultetima na kojima se politička nauka izučava.

3. ADAM SMIT I NEVIDLJIVA RUKA

Kako sam najavio, započinem značajem koji problemom kolektivnog delanja ima za pojam politike. Problem kolektivnog delanja se često označava i kao problem koji odražava drugu (pozadinsku) stranu nevidljive ruke Adama Smita (Hardin 1982, 6-15). Smitova teorija po kojoj razmenska interakcija pojedinaca uvek vodi do efikasnog ishoda počiva na dve pretpostavke: (a) u razmenu pojedinaca niko ne sme da se meša; (b) pojedinci moraju da budu racionalni³.

Savremena ekonomija je dobro uspešla da pokaže efikasnost neometane razmene. Osnovna implikacija Smitove teorije jeste da slobodna razmena stvara konkurenciju koja stvara blagodat kako za pojedince, tako i za društvo. Ako postoji konkurencija u razmeni, to vodi do veće ponude proizvoda. Čim postoji obilje proizvoda, cene padaju i proizvodnja se usporava (do ravnotežnog nivoa) čime se izbegava rasipanje resursa na proizvodnju dobara i usluga koje niko ne želi. Suprotno tome, čim postoji nestašica, tržišta dižu cene, što uvećava proizvodnju (do ravnotežnog nivoa) da bi svako mogao da kupi ono što želi (Smith 1998, knjiga 1, glava 2). Razlog za tako racionalno ponašanje ekonomskih aktera nije državno planiranje, već nevidljive tržišne sile, tj. ono što je Smit zvao nevidljiva ruka tržišta. Ako racionalne pojedince prepustimo same sebi, tvrdio je Smit, oni će, kao da su vođeni nevidljivom rukom, sami raditi ono što je najbolje za njih pojedinačno, ali će to ujedno biti najbolje za društvo, tj. celinu bez da je iko to nameravao. U tom slučaju, ono što je dobro za jednog, dobro je za sve.

Zašto nam je ovde važna Smitova teorija efikasnog tržišta? Zato što ona podrazumeva jednu vrstu rešenja problema kolektivnog delanja. Ako postoje racionalni pojedinci koji znaju šta je za njih dobro, onda, ukoliko se niko ne upliće sa strane u njihove odnose, kolektivni ishod mnoštva interakcija takođe mora da bude racionalan, tj. mora da bude u svačijem interesu. Po teoriji grupnog interesa (*Bentley 1908*) koja je u političkoj nauci bila dominantna pre Olsonove knjige o logici kolektivnog delanja (odjeljak 5), smatralo se da kadgod postoji grupa racionalnih pojedinaca koji pojedinačno znaju šta je za njih najbolje, grupa će nužno i ostvariti ono što je za njih najbolje. Drugim rečima, kolektivni ishod u oba slučaja mora da bude racionalan ako su pojedinci racionalni.

Kako ćemo videti kasnije u tekstu, usaglašenost pojedinačne i kolektivne racionalnosti ne važi za jedan značajan deo društvenih odnosa (među

3 Smit nije pretpostavke baš tako formulisao, niti se bavio pojmom racionalnosti, ali mislim da je bezbedno da se kaže kako on implicitno prihvata koncept racionalnosti koji je u 20. veku iskristalisan u mikroekonomiji po kome se radnja preduzima samo ukoliko granična dobit od te radnje prevazilazi granične troškove (vidi. npr. Pindyck i Rubensfeld 2005; Frank 2006)

koje spada i politički odnos), ali to nije tačno ni za sve ekonomske odnose. To otuda što Smitov koncept nevidljive ruke ne može da se generalizuje. Iako je tvrdio da „nevidljiva ruka” daje efikasne rezultate u *velikom* broju situacija, Smit nigde nije tvrdio kako je to slučaj u *svim* situacijama. Naime, u situacijama u kojima nagrade za rad određuje apsolutan učinak radnika, nevidljiva ruka funkcioniše efikasno. Tamo, međutim, gde nagrada zavisi od relativnog učinka, nevidljiva ruka alocira resurse neefikasno (Frank & Cook 1995; Frank 2009, 74; 2011). Posledice koje stvara pozadina nevidljive ruke tržišta stvaraju uslove za nastanak politike, jer ono do čega ne može da se dođe tržišno može se omogućiti politički. Da bih to pokazao, naredni odeljak započinjem sa nekoliko primera iz evolutivne biologije.

4. DOBRO ZA JEDNOG, LOŠE ZA SVE⁴

Isplati li se orlovima da uvek imaju oštar vid? Isplati. Onaj orao koji ima najoštriji vid ima velike šanse da ulovi najviše plena, preživi i nahrani svoje potomstvo. Orlovi sa najviše šanse za preživljavanjem imaju najviše šanse da svoje gene za oštar vid prenesu u naredne generacije. Otuda će nakon nekoliko generacija orlovi imati oštriji vid od orlova iz prethodnih generacija. Oštar vid je biološka osobina koja je racionalna kako za svakog pojedinačnog orla, tako i za orlove kolektivno. Što orlovi oštrije vide, to će imati veće šanse da hvataju plen i prežive. U tom slučaju, ako se niko sa strane ne meša u evoluciju (tj. ako deluje „nevidljiva ruka evolucije”), ono što je dobro za jednog, biće dobro za sve. Ta evolucionarna logika, međutim, nije karakteristična za sve životinje.

Isplati li se jelenima da imaju velike rogove? Odgovor na to pitanje već zavisi sa kog se stanovišta gleda. Gledano iz pojedinačnog ugla, za svakog jelena jeste racionalno da ima što veće rogove, jer mu to omogućuje fizičku superiornost u odnosu na ostale mužjake u krdu i lakši pristup ženka. Pošto je veličina rogova genetski uslovljena, ako najjači mužjak sa najvećim rogovima oplodi najveći broj ženki u krdu, njegov gen za veličinu rogova će se preneti na najveći broj potomaka. Rezultat toga je da će nakon nekoliko generacija prosečna veličina rogova u krdu biti duža i veća od one pre nekoliko generacija.

Veći jelenski rogovi su kolektivni ishod individualne racionalnosti po kojoj je dobro imati što veće rogove. To, međutim, nije kolektivno racionalno, jer veliki rogovi u jednom broju važnih situacija predstavljaju hendikep, a ne prednost. Ako jelena kroz šumu juri grabljivac, veliki rogovi,

4 Radi se o engleskoj frazi *Smart for one, dumb for all* koju u istovetnom kontekstu primenjuje američki mikroekonomista Robert H. Frank. Diskusija u ovom odeljku se oslanja na njegove uvide o manama tržišta (Frank 2006; 2007; 2011).

zapinjući o granje, usporavaju jelenov beg. Tada bi za svakog jelena bilo „racionalnije” da ima kraće rogove, jer bi lakše mogao da utekne. Evolucija veličine rogova je posledica delovanja „nevidljive ruke evolucije”: u konkurenciju među racionalnim mužjacima niko se nije mešao. Međutim, u ovom slučaju ono što je racionalno za jednog, loše je za sve.

Ovo su bila samo dva primera iz sveta životinja. Kako vidimo, ima situacija u kojima neometana konkurencija proizvodi racionalne ishoda kako za pojedinačnu jedinku tako i za kolektiv, a ima slučajeva u kojima interakcija jedinki proizvodi korisne ishode za pojedinca, ali štetu za kolektiv. Razlog što se ovo drugo dešava jeste taj što životinje ne mogu da se samooograniče. Kada bi jeleni mogli da glasaju o tome da li da ograniče veličinu rogova, oni bi verovatno podržali takav predlog. Međutim, životinje to nisu u stanju da urade. Ponekad je slično i sa ljudima. Evo nekoliko primera.

Zamislite da ste došli na koktel ili na koncert na kome se sedi. Kako se broj gostiju na koktelu povećava, ljudi pričaju sve glasnije da bi ih sagovornik bolje čuo. Ali pošto i drugi pričaju glasno, na kraju niko ne čuje bolje nego pre. Bilo bi bolje da svi pričaju tiše, ali pošto ne postoji centralizovana institucija koja reguliše nivo buke na koktelu, kolektivni ishod je iracionalan – svi pričaju glasno (i tako deru grlo, a opet se ne čuju dobro), iako bi mogli da pričaju tiše (čime bi manje drali grlo, a sagovornik ih bolje čuo). Na koncertu na kome se sedi često se dešava da neko ustane da bi bolje video. Sa pojedinačnog stanovišta, to je sasvim racionalno. Ali to onda počnu da rade i drugi. Za sve bi bilo bolje da sede, ali pošto ne postoji centralizovana institucija koja bi regulisala pitanje stajanja i sedenja, svi završavaju u suboptimalnom ishodu: svi stoje i opet niko ne vidi ništa bolje nego kada su svi sedeli. Naprotiv. Buka na koktelu i opšte stajanje je javno zlo, tj. kolektivna iracionalnost koju je stvorilo mnogo pojedinačnih nekoordinisanih racionalnosti.

Pojedinačno gledano, za svakog je racionalno da se za svaku potrebu u centar grada vozi sopstvenim automobilom. Međutim, vaša vožnja kolima ne stvara saobraćajnu gužvu samo pod uslovom ste jedini koji u automobilu seda svaki put kada mora nešto da obavi u gradu. Ali ako svi tako razmišljaju, stvara se gužva u saobraćaju. Gužva u saobraćaju je suboptimalan ishod, jer niko (na vreme) ne može da stigne tamo gde bi hteo. Isti odnos prema vožnji stvara problem zagađivanja čovekove životne sredine. Nivo zagađenja koji prouzrokuje samostalno zanemarljiv je pod uslovom da niko drugi ne pali automobil za svaku sitnicu. Ako se pale automobili za svaku potrebu koju moraju da obave u gradu, to zagađuje čoveku sredinu, s tim što se efekti zagađenja okoline, za razliku od saobraćajne gužve, ne vide istog trenutka.

Moguće je zamisliti još nekoliko (malo morbidnijih, ali ništa manje realnih) primera u kojima individualna i kolektivna racionalnost dolaze

u sukob kao što je evakuacija iz požarom zahvaćenog pozorišta. Svačiji interes pojedinačno jeste da se spasi prvi, ali kada svi tako razmišljaju, gužva na izlaznim vratima sprečava sve da (dovoljno brzo) napuste pozorišnu zgradu (Rapoport 1982, 72).

Najupečatljiviji primer kako pojedinačna racionalnost stvara kolektivnu iracionalnost predstavlja trka u naoružanju. Za svaku pojedinačnu nacionalnu državu racionalno je da uvećava nivo nuklearnog naoružanja da bi lakše mogla da prethodi drugima ili ih odvraća od namere da je napadnu. Međutim, ako svi (koji su u stanju da proizvedu nuklearno oružje) tako razmišljaju, a nema nikoga da ih u tome spreči, opšti nivo nuklearnog naoružanja se diže preko tačke koja je neophodna za uništenje suparničke nacionalne države. Za vreme trke u naoružanju između SAD i Sovjetskog saveza 1970-ih i 1980-ih, obe zemlje posedovale su toliko nuklearnog naoružanja da su jedna drugu mogle da unište po nekoliko puta. Pošto je za uništenje dovoljno samo jednom, sve drugo je bilo traćenje resursa. Resursi koji su iskorišteni da bi se proizvelo x nivo nuklearnog naoružanja mogli su da se ostave na raspolaganje privrednim subjektima (u vidu nižih poreza) koji bi ih racionalnije iskoristili. Ako je baš neophodno da država prikupi resurse (ne smanji poreze), oni bi, umesto trke u naoružanju, mogli da se ulože u izgradnju (ili renovaciju) škola i bolnica, čime bi se dobio kvalitetniji nivo javnih usluga, ili da se povećaju plate sudijama i državnim službenicima, čime je moglo da se dobije efikasnije i manje korumpirano sudstvo ili efikasnija državna administracija.

Ovo su samo neki primeri u kojima pojedinačna racionalnost stvara društvenu iracionalnost.⁵ Još dva takva primera (od kojih je primer Društvena dilema posebno značajan za osnovnu tezu ovog teksta) nalaze se u odeljcima 7 i 9. Bez obzira na to o kakvim se primerima radi, za svaki od navedenih važi to da neograničena konkurencija (i kod životinja i kod ljudi) može da stvori iracionalne (suboptimalne) ishode. Životinje, kako sam već pomenuo, nisu sposobne da preduprede takve ishode. To je zapravo karakteristično za ogroman broj bioloških organizama na čije ponašanje utiče mehanizam prirodnog odabira. Jon Elster to naziva mašinom lokalnog maksimiziranja (Elster 1984, 4-9). Za takve vrste organizama je karakteristično da nisu u stanju da sačekaju i iskoriste indirektnu strategiju. Za razliku od njih, ljudi su mašine globalnog maksimuma. Oni mogu da se „izdignu iznad brda” koje stoji ispred njih da bi videli šta stoji iza njega. Drugim rečima, za razliku od jelena koji, usled delovanja mehanizma prirodnog odabira, nisu u stanju da spreče prenos gena za

5 Ima autora koji na obe vrste rezonovanja nazivaju racionalnost. Rapoport (1982, 72), recimo, smatra da se ovde radi o pojedinačnoj nasuprot kolektivnoj racionalnosti. Mislim da je to više terminološko pitanje, te sam se odlučio da kolektivni ishod ipak nazivam iracionalnim.

dugačke robove s generacije na generaciju, ljudi su sposobni da odlože biološki nagon koji diktira prirodna selekcija, sačekaju i upotrebe indirektnu strategiju kako bi ostvarili svoje ciljeve (Ibid. 9-18). Svrha nastanka političkih institucija je upravo u tome: da se kroz organizovano i institucionalno delanje spreče štetne posledice iracionalnih ishoda po kolektiv, a time i po svaku osobu pojedinačno.

5. LOGIKA KOLEKTIVNOG DELANJA I ZATVORENIKOVA DILEMA

Posledica diskusije prethodnog odeljka nije samo to da skup pojedinačnih preferencija, iako racionalnih i neometanih, ne mora nužno da proizvede ono što je racionalno za kolektiv, već i to da postoje situacije u kojima postojanje zajedničkog interesa među ljudima ne mora nužno da rezultira zadovoljenjem tog interesa. I ne samo to: ljudska racionalnost, za koju se dugo mislilo kako predstavlja jedan od najvažnijih činilaca napretka, može da stoji na putu napredovanju i rešenju problema. Drugim rečima – upravo ona može da bude problem.

Prvi teoretičar koji je to učio bio je Mankur Olson u svojoj knjizi *The Logic of Collective Action* (Olson 1965).⁶ Knjiga je otvorila problem kolektivnog delanja vezanog za javna dobra. Olson tvrdi da će pojedinci koji imaju zajednički interes pribavljanja nekog kolektivnog dobra za svoju grupu propustiti da ga pribave ako to dobro ima odlike javnog dobra.⁷ Osim ukoliko je grupa mala, ili pojedinci mogu da se nekim putem (recimo, kroz sistem selektivnih podsticaja) prisile da se angažuju na nabavci dobra, „racionalne osobe koje brinu za lični interes neće uspeti da se udruže da bi ostvarili grupni ili zajednički interes” (Ibid. 2). Umesto toga, pojedinci će se odlučiti za hvatanje krivina, znajući da ne mogu da se isključe iz koristi koje mogu da imaju od upotrebe javnog dobra (Ibid. 21).

Olsonova logika kolektivnog delanja se zapravo suštinski oslanja na teoriju igara, a posebno koncept Zatvorenikove dileme, odnosno strategije aktera koje zavise od strategije drugih aktera. Drugim rečima, odluka pojedinca da obezbedi javna dobra suštinski zavisi od toga šta on misli o tome kako će se drugi ponašati kada razmišljaju o istom problemu (Sandler 2004, 39). Međutim, u vreme kada je Olson pisao knjigu o logici kolektivnog delanja, teorija igara još uvek nije bila dominantan teorijski pristup u političkoj nauci. Sam Olson u svojoj prvoj knjizi uopšte ne pominje Zatvorenikovu

6 Pre Olsona su sličan problem uočavali drugi teoretičari (Baumol 1952; Downs 1957), ali tek nakon Olsona problem dobija svetsku akademsku slavu, verovatno usled najveće opštosti i apstrakcije argumentacije (Barry i Hardin 1982, 23).

7 Širu definiciju javnih dobara izlažem u narednom odeljku.

dilemu (prvi put je za svoju teoriju eksplicitno vezuje tek u knjizi *Power and Prosperity* iz 2000. godine), ali je veliki deo teoretičara koji je nastao da razrađuje Olsonove ideje posle 1965. godine (Hardin 1982; Sandler 1992; 2004) ceo problem izrazio pomoću koncepta Zatvorenikove dileme.⁸

Podsticaji pojedinaca na pribavljanje kolektivnog dobra slični su podsticajima pojedinaca za nesaradnju kada se nađu u situaciji Zatvorenikove dileme. U svojem najprostijem obliku, Zatvorenikova dilema izgleda kao na shemi 1a: svaki od dva „igrača” (zatvorenika) može da odluči da saraduje ili ispali onog drugog. Za obojicu kao grupu racionalnije je da odluče da saraduju, jer u tom slučaju obojica dobijaju isplatu od [1] (gornji levi okvir na shemi 1a). Međutim, za svakog pojedinačno, racionalnije je da ispali onog drugog. Budući da zatvorenici odluke donose nazavisno jedan od drugog (što su situacije koje se često dešavaju, pogotovo u tržišnim odnosima i politici), svaki zatvorenik suočen je sa identičnim racionalnim podsticajem za ispalu (shema 1b).

	Zatvorenik 2	Zatvorenik 1	
		Saraduj	Ispali
Saraduj		1,1	-2,2
Ispali		2,-2	-1,-1

Shema 1a. Zatvorenikova dilema u pribavljanju javnih dobara.
 (Preuzeto iz: *Hardin* 1982, str. 23.)

	Zatvorenik 1		
		Saraduj	Ispali
Saraduj		1	-2
Ispali		2	-1

Shema 1b. Zatvorenikova dilema u pribavljanju javnih dobara.
 (Preuzeto iz: *Hardin* 1982, str. 23.)

8 Kako će se videti iz daljeg toka rasprave, koncept Zatvorenikove dileme, koji se pojavljuje u nekoliko oblika do kraja teksta, ključan je za razumevanje suštine argumenta. To otuda što koncept, između ostalog, izražava problem koji nastaje kada pojedinac dela sam za sebe i kada dela unutar zajednice (Rapoport 1982) za koji tvrdim da se nalazi u osnovi nastanka koncepta politike. Za upoznavanje za klasičnim oblikom Zatvorenikove dileme u našoj literaturi vidi *Stojanović* 2005, 401. Za istorijat koncepta vidi Poundstone 1992.

Kako se vidi iz sheme 1a, sa kolektivnog stanovišta, jedino saradnja (gornji levi okvir) obezbeđuje korisnu isplatu (oba igrača mogu da se nadaju isplati od po [1]), ali kako se vidi iz sheme 1b, gde je prikazana samo pojedinačna isplata, oba zatvorenika, pojedinačno gledano, nemaju podsticaj da sarađuju, već da ispale jedan drugog. Dominantna strategija u ovom slučaju je ispala, jer je svakom igraču bolje da ispali onog drugog (tj. da ne sarađuje sa njim), *šta god* onaj drugi radio. Takvo rešenje međutim nije ravnotežno, jer je reperkusija pojedinačnih odluka uzajamno žaljenje (*mutual regret*). Kada budu obavešteni o ishodu, oba zatvorenika zažale za svojim odlukama, tj. oba bi mogla da unaprede svoje pozicije (Pareto poboljšanje) ukoliko bi promenili odluke i odabrali da sarađuju.

Budući da se obojica suočavaju sa jednakom matricom isplate, svaki se nada dobiti od [2] (donji levi okvir na shemi 1b). Rezultat je negativan za kolektiv (koji se u ovom slučaju sastoji od dva zatvorenika), jer ako obojica ispale, obojica odlaze u zatvor (tj. dobijaju po [-1]; donji desni okvir a na shemi 1a) (Hardin 1982, 26). Pošto je isplata za ispalu veća, obojica su motivisani da ne sarađuju. Ali kada obojica tako razmišljaju, obojica završavaju u suboptimalnom ishodu (što je dobro za jednog, loše je za sve). Razume se, odsustvo nesaradnje bi moglo da se predupredi ukoliko bi zatvorenici celu stvar mogli da sagledaju iz kolektivnog ugla, ukoliko bi među njima postojalo poverenje, ili ukoliko bi bili prisiljeni na saradnju. Ali u klasičnom obliku Zatvorenikove dileme ništa od toga nije moguće.

6. JAVNA DOBRA – JEDNA UŽA DEFINICIJA

Iako Olson razmatra samo problem kolektivnog delanja u radničkim sindikatima (Olson 1965, 66ff), taj se problem može uočiti na velikom broju drugih primera kao što su protesti (studentski, radnički, politički), smanjivanje zagađenja životne okoline ili opšte razoružanje u međunarodnim odnosima (Hindmoor 2006, 104-5). Ubrzo su, nakon Olsena, isti problem, u nameri da objasne grupno ponašanje, počeli da koriste sociolozi, antropolozi, pravnici i politikolozi (Sandler 2004, 31), a pogotovo politikolozi koji se bave međunarodnim odnosima (Axelrod i Keohane 1985), jer se u međunarodnim odnosima, usled činjenice da ne postoji svetska vlada koja može da nametne centralizovano rešenje, problem najjasnije vidi i često pojavljuje (Sandler 2004, 43).

Širenje primene problema kolektivnog delanja proširilo je potrebu za širenjem primenjivosti koncepta javnih dobara. Po klasičnom shvatanju (Samuelson 1954), javna dobra imaju dve karakteristike: neisključivost i nerivalnost.⁹ U klasične primere javnih dobara spadaju svež vazduh, ulična

9 Neisključivost javnih dobara znači da iz njihovog konzumiranja ne možete nikoga isklju-

rasveta, nacionalna odbrana, policijska zaštita, zaštita protiv požara, itd. U strogo ekonomskom smislu, javna dobra se odnose na celinu društvene populacije. Međutim, u mnogim slučajevima, javna dobra nisu „čista” javna dobra – što je činjenica koja malo komplikuje analizu, ali ne menja suštinu onoga što želim da kažem.

Sledstveno tome, u društvenim i političkim odnosima javna dobra mogu da se shvate na jedan uži način. U *The Logic* Olson ne definiše javna dobra na takav uži način, ali iz njegove ukupne diskusije o ponašanju preduzeća na konkurentskom tržištu (Olson 1965, 45-6), pojedinaca u organizacijama (Ibid. 47) i delovanja sindikata (Ibid. 66ff) jasno je da svaka organizacija ili grupa organizacija (preduzeća) može da ima svoja javna dobra. Uslov je samo da je nemoguće isključiti pripadnika grupe iz upotrebe/korišćenja tog dobra, jer je neisključivost upravo ono što vodi ka propasti šeme nabavke javnih dobara. Recimo, za zatvorenike iz Zatvorenikove dileme javno dobro je saradnja, tj. ćutanje kada ih policija ispituje; za radničke sindikate javno dobro je kolektivni ugovor, minimalna nadnica ili propisi koji regulišu otpuštanje s posla; za penzionere visina penzije ili godine odlaska u penziju; za građevinare, koji žele da prodaju stanove po visokim cenama, javno dobro predstavljaju subvencije koje vlada daje za stanogradnju; za studente koji žele da upišu sledeću godinu (iako nisu položili sve ispite iz prethodne godine), javno dobro predstavlja odluka vlade da se naredna godina studija može upisati sa manje položenih ispita od broja koji propisuje zakon; za taksiste koji žele da imaju zagarantovano tržište javno dobro predstavlja odluka gradske vlade kojom se u gradu ograničava broj taksi vozila; za birače jedne stranke javno dobro je dolazak te stranke na vlast i zakoni koje će ona predložiti na usvajanje; za protestante koji su 5. oktobra 2000. godine izašli na ulicu da ruše Miloševića, javno dobro je bio silazak Slobodana Miloševića i promena karaktera političkog režima itd.

Dokaz da su ovo javna dobra, iako se ne odnose na celu populaciju, može da se iskaže ovako. Ako je predmet kolektivnog delanja nabavka javnog dobra, ljudi gube podsticaj za saradnju sa drugima jer, ako se svi osim vas angažuju na pribavljanju javnog dobra, vas niko ne može da isključi iz koristi koja nastaje jednom kada se javno dobro nabavi. Ako se svi sem vas uzdrže od česte vožnje automobilom, i tako obezbede čistiji vazduh, vi dobijate dvostruko – dišete čistiji vazduh, ali se vozite isto koliko i pre; ako svi plaćaju javni prevoz, usluga se poboljšava, a vi se i dalje švercujete i tako štedite novac; ako svi studenti osim vas izađu da štrajkuju po kiši i snegu,

čiti. Nerivalnost znači da je granični trošak korišćenja javnog dobra jednak nuli. Ali ta karakteristika nam ovde nije potrebna. Za širu diskusiju o javnim dobrima vidi bilo koji bolji udžbenik iz mikroekonomije (Frank 2006; Pindyck i Rubensfeld 2005).

i od vlade izbore pravo da se upišu na narednu godinu iako nisu zadovoljili sve uslove, to se odnosi kako na vas, tako i na sve studente koji sada ispunjavaju nove standarde; ako se ne pridružite štrajku sindikata kojim se traže više nadnice, uspeh štrajkača se podjednako odnosi na vas kao i na one koji su štrajkovali; konačno, ako ste simpatizer stranke X i želite da ona dođe na vlast, ali vas mrzi da idete i glasate, njena pobjeda omogućena glasovima onih koje nije mrzelo da glasaju zadovoljnije vašu preferenciju.

Kako god okrenete, jednom kada se to dobro obezbedi, više nikoga ne pripada toj grupi nije moguće lišiti uživanja u tom dobru. Ovo je važna karakteristika javnog dobra, jer upravo ono stvara problem kolektivnog delanja.

7. DRUŠTVENA DILEMA

Sada prelazim na poseban oblik Zatvorenikove dileme koju nazivamo Društvena dilema (Mueller 1996, 51-3; Weingast 2002, 669-675; Milgrom, North i Weingast 1990; Elster 1989). Izlažem dva njena oblika: jedan na mikro, drugi na makronivou. Pokazujem najpre kako i u tim primerima može da se uoči princip „dobro za jednog, loše za sve”, a potom kako se u oba slučaja može pronaći osnov za nastanak političkih institucija.

Zamislite da Pera sa tri cimera deli isti stan. Svako ima svoju sobu, ali postoje prostorije kao što su kuhinja, kupatilo i dnevna soba (u kojoj se nalazi televizor), koje su zajedničke. Svako vodi računa o svojoj sobi, ali nije sasvim jasno ko vodi računa o zajedničkim prostorijama. Ponekad prostorije sređuju oni koji su ih neposredno upotrebili. Ali budući da nema jasno utvrđenog reda ko ih kada čisti, one često ostanu nesređene i nepočišćene. Čiste prostorije predstavljaju nešto što svima ide u korist i iz čije blagodeti niko ne može da bude isključen. Čistoća zajedničkih prostorija je u ovom slučaju javno dobro za sve cimere (pripadnike te male društvene grupe). Kolektivna dilema nastaje kada – uprkos tome što svi imaju isti interes (čiste prostorije), taj interes ipak ne biva zadovoljen.

Kolektivna dilema ne nastaje ako su cimere lenji, pa ih mrzi da čiste prostorije. U tom slučaju čistoća ne predstavlja javno dobro, jer cimere uopšte nemaju interes da žive u čistom okruženju. Ali možda je problem složeniji. Čak iako pretpostavimo da su za čiste prostorije zainteresovani svi ukućani, to još uvek ne mora da znači da će prostorije biti čiste. Cimeri se ovde suočavaju sa problemom hvatanja krivina. On nastaje jer su javna dobra neisključiva. Ako očistim kupatilo posle tuširanja, svako ko uđe posle mene moći će da se istušira u čistom kupatilu. Otuda, svako od ukućana može da razmišlja na sledeći način: zašto bih spremao kupatilo ako postoji 75% verovatnoće da će ga očistiti neko drugi? Kada kupatilo bude čisto, niko neće moći da mi spreči da ga koristim. (Podsetimo se, nema nikakvih

pravila koja regulišu ko kada upotrebljava i čisti kupatilo.) Ako bi samo jedan od cimera tako razmišljao, problem prljavog kupatila bi ređe nastajao. Ali ako svi tako razmišljaju, zajedničke prostorije ostaju neočišćene.

Matrica isplate za Peru za čišćenje zajedničkih prostorija prikazane su na shemi 2. Oдавde je jasno da Peri nije u interesu da samo on čisti kupatilo, a ostali hvataju krivine (gubitak od [-10] koji nastaje ako Pera sam mora da čisti kupatilo svakog dana). Umesto toga, u interesu mu je da svi čiste kupatilo (isplata od [100]), jer Pera sada čisti kupatilo samo jednom u četiri dana, a ostalim danima uživa u blagodetima čistog kupatila, ali mu je još privlačnije ako svi drugi čiste kupatilo, a on to ne radi (isplata od [150]). U tom slučaju Pera uopšte ne čisti kupatilo, a ipak uživa u blagodetima čistog kupatila. Međutim, ako svi tako razmišljaju, kupatilo ostaje prljavo, što stvara gubitak za sve [-100]. Što je dobro za svakog pojedinačno, ne mora biti dobro za sve.

Pera	Svi ostali	
	Očiste	Ne očiste
Očisti	100	-10
Ne očisti	150	-100

Shema 2: Društvena dilema čišćenja zajedničkih prostorija. Isplata za Peru.

U ovakvoj vrsti situacije možemo da uočimo logiku kolektivnog delanja koje smo pominjali ranije: studenti su zainteresovani za ličnu dobrobit (žele čiste prostorije); rade nešto samo ako korist prevazilazi trošak (glavna pretpostavka teorije racionalnog izbora); predmet njihove interakcije je neisključivo javno dobro (čiste prostorije) koje stvara podsticaj za hvatanje krivina (nečišćenje prostorija), usled čega javno dobro ostaje neobezbeđeno; konačno, ne postoji centralizovano rešenje (skup institucija) koje rešava problem, tj. obavezuje cimere da čiste.

Zamislite sada da se problem čišćenja zajedničkih prostorija reši na jedan od dva moguća načina: ili se studenti dobrovoljno dogovore oko rasporeda čišćenja (recimo, svako čisti kupatilo svaka četiri dana, ili tokom cele sedmice), ili jedan od studenata prisili ostale na neki raspored koji može da odgovara nekom od dobrovoljno usaglašenih rasporeda, ali može da podrazumeva i drugačije rasporede (recimo, onaj ko je prisilio ostale na čišćenje može da izuzme samog sebe iz rasporeda). Koje god rešenje da je odabrano, *ono* sada stvara obavezu za podstanare: cimeri više ne čiste kupatilo kao proizvod spontano uspostavljenog poretka, već zato što postoji institucija koja im nameće tu obavezu.

Da li novonastale institucije predstavljaju Pareto poboljšanje u odnosu na baznu liniju (stanje u kome nisu postojale)? Ako novonastale institucije imaju demokratski karakter (nastale su dobrovoljnim prihvatanjem), onda stanje koje nastaje uvek predstavlja Pareto poboljšanje. Međutim, ako je Pera prislio ostale (ili samo jednog od njih) da redovno čisti prostori (diktatorski karakter institucija), onda nova institucija može, ali ne mora da bude Pareto poboljšanje za sve. Iako novonastale institucije ne moraju uvek biti Pareto poboljšanje, one *uvek* predstavljaju rešenje problema kolektivnog delanja, tj. eliminišu hvatanje krivina.

Kako je već primetio Olsen i deo drugih ekonomista (Olsen 1965; Head 1982, 190), u manjim grupama moguće je relativno lako doći do necentralizovanih rešenja problema kolektivnog delanja. Time zapravo želi da se kaže da je do rešenja moguće doći bez primene sile. Zamislite, međutim, jednu drugačiju situaciju u kojoj takođe nema političkih institucija – nema vlade, policije, vojske, sudova, državne administracije, centralne banke, zaštitnika građana, poverenika za informacije itd. Da li je takvo stanje bliže hobsovskom ili rusovskom prirodnom stanju? Teorija racionalnog izbora prećutno polazi od toga da je stanje bliže hobsovom opisu.¹⁰ Zamislite sada da u takvom stanju postoje najmanje dve grupe – Ratari i Stočari – koji imaju priliku da uđu u neku vrstu interakcije i saradnje. Ako ne saraduju (tj. nisu ni u kakvom odnosu), obe grupe ostvaruju pojedinačnu korisnost od, recimo, [50] (bazna linija). Ako bi saradivali, tj. razmenjivali svoje proizvode jedni sa drugima, svi bi mogli da unaprede svoje blagostanje u odnosu na baznu liniju u kojoj nema saradnje. Uzajamna saradnja, prema tome, predstavlja Pareto poboljšanje. Matrica isplate nalazi se u shemi 3.

Stočari	Ratari	
	Saraduj	Ubij i ukradi
Saraduj	100, 100	0, 150
Ubij i ukradi	150, 0	-10, -10

Shema 3: Društvena dilema.

Dobit od obostrane saradnje je očigledna: ako saraduju, svi mogu da uvećaju svoju korisnost za duplo, a da nikome ne bude gore nego pre saradnje. Ali to je moguće samo pod uslovom da obe strane saraduju. Otuda je

¹⁰ O ovome nema baš potpune saglasnosti među političkim teoretičarima i teoretičarima racionalnog izbora (Vidi: Neal 1988).

svaka zajednica suočena sa sledećem dilemom: da li da saraduje ili pobije i pokrade drugu grupu? To nije čudna pomisao, jer u hobsovskom prirodnom stanju ne postoje institucije koje bi kaznile bilo koga za takve postupke. Šta ako jedna strana odluči da ne saraduje i umesto toga pokrade drugu stranu? Tada bi korist za tu stranu bila još veća [150], jer ništa ne bi moralo da se razmenjuje – sačuvalo bi se svoje, a dobilo tuđe. U anarhičnom stanju nezavisne odluke obe zajednice će najverovatnije voditi ka strategiji „ubij i ukradi”. Međutim, problem nastaje ako obe zajednice tako razmišljaju. U tom slučaju nema saradnje, a najverovatniji ishod je suboptimalan [-10, -10]. U teoriji javnog izbora ovo se naziva „prirodna distribucija dobara” (Mueller 2003, 10).

I u ovoj vrsti situacije možemo da uočimo nekoliko elemenata o kojima smo govorili ranije: Ratari i Stočari su zainteresovani za ličnu dobrobit (žele saradnju i razmenu); rade nešto samo ako korist prevazilazi trošak; predmet njihove interakcije je neisključivo javno dobro (pijaca, tj. tržišne institucije koje garantuju razmenu) koje stvara podsticaj za hvatanje krivina (nepoštovanje ugovora, prevare, ubistva i krađe), usled čega javno dobro ostaje neobezbeđeno; konačno, ne postoji centralizovano rešenje (skup institucija) koje rešava problem.

Uočite sada vrlo važnu stvar: javno dobro u ovom slučaju predstavljaju *tržišne* institucije. To su institucije unutar kojih se odvija razmena i koje svima omogućavaju Pareto poboljšanje (u odnosu na baznu liniju). Tržišne institucije mogu nastati spontano, ali se ne mogu održati spontano na duži rok ukoliko nema *političkih* institucija koje stvaraju obavezu održanja tržišta. To otuda što su tržišne institucije neisključive i stvaraju problem hvatanja krivina: ako nema centralizovanog mehanizma koji garantuje njihovo očuvanje, one propadaju (neće biti obezbeđene), a konačni ishod interakcije, kada svi budu počeli da ispaljuju jedni druge, biće suboptimalan.

Zamislite sada da se problem ispaljivanja na tržištu reši na jedan od dva moguća načina: ili će se Ratari i Stočari usaglasiti oko načina pijačne razmene (recimo, vremenom se uspostavi ravnotežna cena da jedna krava vredi 500 kila krompira koju svi dobrovoljno prihvate), ili će jedna grupa prisiliti ostale na razmenu koja može biti ista ili drugačija (recimo, jedna krava vredi 100 kila krompira). Koje god rešenje da je odabrano, *ono* sada stvara obavezu za Ratare i Stočare: oni više ne ulaze u tržišne odnose spontano, već pod institucijama koje garantuju da će svaki dogovor ostvaren na pijaci biti ispoštovan.

Da li novonastalo stanje predstavlja Pareto poboljšanje u odnosu na baznu liniju? Ako novonastale institucije imaju demokratski karakter (nastale su dobrovoljnim prihvatanjem), onda novonastalo stanje uvek predstavlja Pareto poboljšanje. Međutim, ako su Stočari prisilili Ratare na razmensku cenu ispod ravnotežne (diktatorski karakter institucija),

novonastalo stanje i dalje može da bude Pareto poboljšanje. Zamislite, dakle, da se umesto odnosa 1 krava = 500 kg krompira, 1 krava razmenjuje za 100 kg krompira. To je još uvek bolje u odnosu na stanje u kome se krava i krompir uopšte ne razmenjuju (tj. u kome nema interakcije, pa Stočari ne jedu krompir, a Ratari ne jedu meso). Moguća matrica isplate za razmenny odnos 1 krava = 100 kg krompira može da se prikaže na shemi 4.

Stočari	Ratari	
	Sarađuj	Ubij i ukradi
Sarađuj	160, 60	0, 150
Ubij i ukradi	150, 0	-10, -10

Shema 4: Društvena dilema; razmena koja nastaje kao posledica diktatorskog karaktera institucija; podrazumeva Pareto poboljšanje.

Ako je bazna linija [50], shema 4 pokazuje kako Ratari i Stočari imaju motiv da daju prednost uzajamnoj saradnji [160, 60] usled činjenice da svi dobijaju više u odnosu na baznu liniju [50, 50] ili u odnosu na odsustvo saradnje [-10, -10]. Uočite da Stočari imaju podsticaj da sarađuju, jer u uzajamnoj saradnji dobijaju više od jednostrane nesaradnje [160 > 150]. Za razliku od njih, Ratari preferiraju jednostranu ispalu u odnosu na uzajamnu saradnju [150 > 60], ali u ovom slučaju oni su prisiljeni na saradnju i nemaju izbora (opcija „ubij i ukradi” im je nedostupna).

Kako sam već pomenuo, uspostavljanje političkih institucija ne predstavlja nužno Pareto poboljšanje. Zamislite matricu isplate prikazanu na shemi 5.

Stočari	Ratari	
	Sarađuj	Ubij i ukradi
Sarađuj	160, 40	0, 150
Ubij i ukradi	150, 0	-10, -10

Shema 5: Društvena dilema; razmena koja nastaje kao posledica diktatorskog karaktera institucija; bez Pareto poboljšanja.

U ovom slučaju obostrana saradnja predstavlja poboljšanje za Stočare [160 > 50], ali ne i za Ratare čija je korisnost manja od korisnosti bazne linije [40 < 50]. Ratari i dalje preferiraju ispalu u odnosu na saradnju

[150 > 40] (premda im je ta opcija nedostupna), iako bi u izboru između obostrane nesaradnje i obostrane saradnje mogli da izaberu ovo drugo, jer je korisnost za njih veća [40 > -10].¹¹

Bilo kako bilo, iz dosadašnje diskusije proizilazi da novonastala situacija (koju garantuju političke institucije) ne mora uvek da bude Pareto poboljšanje, ali *uvek* predstavlja rešenje problema kolektivnog delanja, jer političke institucije eliminišu hvatanje krivina. To je njihova glavna svrha.

8. DISKONTOVANJE VREMENA

Koncept Zatvorenikove dileme predstavlja moćno sredstvo u objašnjenju nastanka institucija koje regulišu društvenu saradnju. Međutim, model saradnje je daleko od univerzalnog, jer počiva na veoma optimističnim pretpostavkama o uslovima u kojima se saradnja odvija (Weingast 2002, 672). Ta optimistična pretpostavka odnosi se na diskontovanje budućnosti. Drugim rečima, iako dogovor o saradnji predstavlja Pareto poboljšanje, pojedinci se pre mogu odlučiti za ispalu, jer imaju visoku stopu diskontovanja budućnosti.¹² Usled činjenice da postoji tendencija umanjivanja vrednosti budućih ishoda, pojedinci nisu u stanju da ispravno procene blagodeti koje saradnja donose na duži rok od štete koja kršenjem ugovora nastaje na kraći rok. Njima zapravo stvar izgleda obrnuta: ono što se dešava na kraći rok izgleda im primamljivije [150] od onoga što dobijaju na duži rok [100].

Fenomen koji objašnjava takvo ponašanje nazivamo slabost volje (Ainslie 2001) ili kratkovidost (Elster 1989, 19-23; 2007, 111-123). I u jednom, i u drugom slučaju radi se o jednoj vrsti slabosti volje, tj. kratko-

11 Potpuno sam svestan da ovaj zaključak ne može da se generalizuje. Ako bi pojedinac bio čisti *homo economicus*, on bi bio zadovoljan bilo kakvom podelom koju predloži njegov saigrač, jer, prema teoriji racionalnog izbora, više je uvek bolje nego manje (u odnosu na baznu liniju), pa je otuda bilo kakva raspodela u kojoj dobijam barem nešto bolje nego ništa. U ovom slučaju [40] je bolje nego [-10], pa bi Ratarari to trebalo da prihvate, ma kako podela bila nepravedna. Ljudi se, međutim, ne ponašaju uvek tako, već su zainteresovani za relativno blagostanje koje sledi iz ukupne raspodele, a ne samo za sopstveno apsolutno blagostanje. Ako smatraju da raspodela nije fer, miniraće celu raspodelu bez obzira na to što bi ona mogla da mi donese apsolutnu dobit u odnosu na baznu liniju. Ovi uvidi došli su iz eksperimenta pod nazivom igra poverenja (*trust game*) koja predstavlja ekstenziju igre diktatora (*dictator's game*). U igri poverenja saigrač 1 predlaže inicijalnu raspodelu, ali saigrač 2 mora da se s njom složi. Ako je ne prihvati, obojica moraju da vrate novac eksperimentatoru. Kod Bože Stojanovića se igra poverenja naziva „ultimativna igra” (Vidi njegovu *Teoriju igara*, str. 320-1).

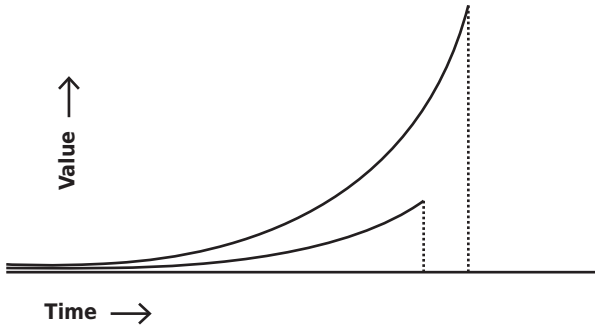
12 Najlakši primer za razumevanje koncepta diskontovanja vremena je ponašanje male dece. Ona diskontuju budućnost sa veoma velikim faktorom. Ako detetu ponudite izbor između jedne čokoladice sada i dve čokoladice sutra, većina se odlučuje za jednu čokoladicu sada. Odrasli se ne razlikuju mnogo od dece po ovom pitanju (Mischel et al. 1992).

vidosti usled koje nije moguće uvideti da pridržavanje nekog pravila u pojedinačnom slučaju (prestanak pušenja, održanje dijete, fizičko vežbanje, redovan odlazak kod zubara itd), tj. saradnja u slučaju uspostavljanja institucija, donosi veće blagostanje.¹³ Na društvenom nivou vaša ispala druge strane (nepoštovanje dogovora) tretira se kao eksternalija; na pojedinačnom nivou, vi „ispaljujete” samog sebe, što nazivamo internalijom (Elster 2007, 305-7). Kako sam već napomenuo u odeljku 1, u ovom tekstu ne ulazim u načine prevazilaženja Zatvorenikove dileme. Ali je korisno napomenuti da na intrapersonalnom nivou prevazilaženje internalija takođe mora da se omogući nekom vrstom kvazi-političkih institucija koje sprečavaju štetno i iracionalno ponašanje.¹⁴ Kratkovidost je utkana u društvenu dilemu: iako znamo da je razumnije da sarađujemo i dobijemo isplatu od [100] koja je na dugačkom štapu, ipak nam primamljivije izgleda isplata od [150] jer ona dolazi ranije. Ispaljivanje je racionalno na kraći rok (ranija nagrada), ali iracionalno na duži rok. Razlozi za preferiranje sadašnje nagrade mogu biti različiti i ponekad potpuno racionalni. U ovom slučaju oslanjam se isključivo na čisto diskontovanje vremena (Elster 2007, 115) po kome pojedinac preferira raniju nagradu samo zato što ona stiže ranije.

Da bi slabost volje imala značajno mesto u objašnjenju, neophodno je da se pokaže kako u t_1 pojedinac ima razlog da odabere A, ali da u t_2 dolazi do obrta u preferencijama (*preference reversals*) u kojima on odabire B (što je za njega i za sve ostale lošija opcija pod uslovom da se svi ostali tako ponašaju). Pri tome, treba praviti razliku između eksponencijalnog i hiperboličnog diskontovanja vremena (Elster 1985, 251-2; 2007, 111-123; Ainslie i Haslam 1992; Ainslie 2001). Eksponencijalno diskontovanje podrazumeva da pojedinac *sve vreme* preferira A u odnosu na B. Kada dođe trenutak isplate, on, u skladu s tim, bira A, a ne B (crtež 2). U Društvenoj dilemi bi to značilo kako pojedinac sve vreme preferira nesaradnju u odnosu na saradnju, pa shodno tome i ne može da dođe u situaciju u kojoj se od njega očekuje saradnja. U takvoj situaciji uopšte nema ispale.

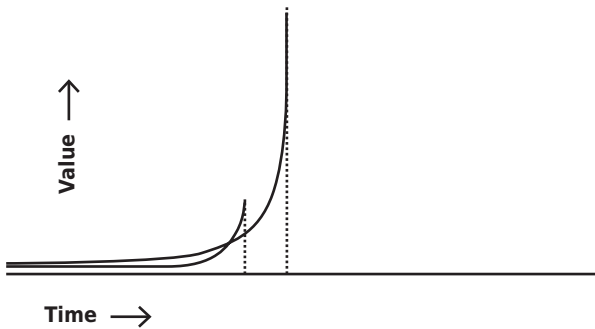
13 Analogije između interpersonalnog i intrapersonalnog nivoa su uslovne. Postoji čitav niz razlika između ova dva nivoa (Elster 1985, 233-4).

14 Problem slabosti volje kod pojedinaca prevazilazi se na dva načina: sagledavanjem opcija u jedinstvenom nizu (*bunching*) što omogućuje lakše građenje imidža ili lakšu predstavu o rušenju imidža (Elster 2007, 233) ili ulaskom u krug pojedinaca u kome pojedici sa sličnim adiktivnim problemima (droga, alkohol, pušenje, dijeta) kontrolišu jedan drugog (Elster 1985, 257).

Crtež 2: Eksponencijalno diskontovanje vremena. (Preuzeto iz: Ainslie 2001, 32)

Za razliku od toga, kod hiperboličnog diskontovanja u t_1 više preferiramo opciju A (koja je racionalnija na duži rok), ali u t_2 dođe do obrta preferencija i izaberemo opciju B (koja je racionalnija na kraći rok). Kako pokazuje crtež 3, u tom slučaju pojedinac kao da izgubi glavu – što je vreme nagrade bliže, njemu njena diskontovana vrednost izgleda sve veća i veća, i on se odlučuje za ispalu. Kako to znamo? Tako što mu je na početku diskontovana vrednost opcije A bila veća od B (vidi crtež 3).

Crtež 3: Hiperbolično diskontovanje vremena. (Preuzeto iz: Ainslie 2001, 32)

Sada možemo da se vratimo Elsterovim mašinama lokalnog i globalnog maksimiziranja (odeljak 4). Životinje nemaju sposobnost da same sebe ograniče i nametnu racionalnije ponašanje; one ne mogu da sačekaju da prođe vreme da bi racionalnije postupile. Ljudi to mogu da urade, međutim, ukoliko nema političkih institucija, do racionalnijeg ishoda ne mora nužno da dođe. Svrha nastanka političkih institucija jeste upravo u tome

da anulira štetne posledice naše kratkovidosti koja generiše iracionalno ponašanje. Da bi to bilo moguće, neophodno je da postoji centralizovana institucija koja menja strukturu isplate, ili barem našu percepciju o tome šta nam je korisnije. Na taj način političke institucije omogućuju pojedincima da se ponašaju kao biološke jedinice koje su sposobne da se „izdignu iznad brda” i maksimiziraju globalno, a ne lokalno.

Sada se, nadam se, jasnije vidi iracionalnost racionalnosti, tj. nespособnost racionalnih pojedinaca i Smitove nevidljive ruke da reše problem društvene saradnje. Suština koncepta odsustva samo-kontrole i kratkovidosti jeste čist *protok vremena*. Ogroman broj pojedinaca nije u stanju da sačeka veću nagradu u budućnosti (t_2), pa se umesto toga odlučuje za manju nagradu u sadašnjosti (t_1). Razume se, veličina nagrade takvim pojedincima izgleda obrnuta: kratkovidom pojedincu nagrada za raniju ispalu izgleda veća [150] od nagrade za saradnju [100] koja dolazi kasnije. Ali, kako sam već nekoliko puta naglasio u odeljcima 3 i 4 – kada se svi tako ponašaju, onda se vrednost nagrade višestruko smanjuje.

Ako bi pojedinci bili prepušteni sami sebi (vođeni nevidljivom rukom na konkurentskom tržištu), da li bi ishod bio efikasan [100, 100] ili suboptimalan [-10, -10]? Tvrdim da u slučaju nastanka i održanja tržišnih institucija kojima se regulišu odnosi u velikim društvenim zajednicama (upravo zbog njihove veličine i odsustva efikasne kontrole), ishod uglavnom biva suboptimalan.⁸ Prema tome, za sada predlažem sledeći zaključak: u slučajevima u kojima pojedince ne okružuju prisilne institucije koja ograničavaju njihovo ponašanje, ljudska racionalnost je samoporažavajuća i vodi do suboptimalnih ishoda, tj. do Pareto neefikasnih rešenja. To je ključni razlog zbog koga nastaju političke institucije: one imaju za cilj da omogućće Pareto efikasno rešenje, tj. da omogućće prelazak iz [-10, -10] u [100, 100].

9. ALOKATIVNA EFIKASNOST I DISTRIBUTIVNOST

Vratimo se još jednom na osnovni oblik Društvene dileme (shema 3), pri setićemo se da prelazak iz bazne linije (ili iz [-10, -10]) u [100, 100] predstavlja Pareto unapređenje. Političke institucije koje sprečavaju ispaljivanje na taj način omogućavaju alokativnu efikasnost. Međutim, osim ove karakteristike, političke institucije imaju karakteristiku distributivnosti (Mueller 2003, 9-64). Na to ukazuju sheme 4 i 5. Iako distribucija resursa koja se vidi na shemama 4 i 5 jeste Pareto poboljšanje u odnosu na uzajamnu ispalu (“rat svih protiv svijiu”), tj. na isplatu [-10, -10]. To nije jedina moguća alokacija. Moguće je zamisliti isplatu [160, 70] ili [10, 160]. Drugim rečima, jednom kada se prevaziđe problem kolektivnog delanja, politički odnos između aktera ne prestaje sve dok se akteri sukobljavaju oko pitanja *kako* raspodeliti dobiti od saradnje (Elster 1985; 1989). Problem

kolektivnog delanja, prema tome, nije vezan isključivo za činjenicu da pojedinci nisu u stanju da uvide šta je za njih kolektivno racionalnije, već i za to nesuglasice u raspodeli koje stvaraju političke institucije.

Ovo proizilazi iz činjenice (spomenute u odeljku 7) da političke institucije imaju moć da mogu da menjaju matricu isplate za pojedince. Sa promenom isplate menja se i ponašanje. Zamislite društvenu dilemu sa matricom isplate koja je prikazana na shemi 6a. Pretpostavite da je država odlučila da kazni svakog ko pokuša da ispali onog drugog. Sada se podsticaji za saradnju i ispalu menjaju. Ko pokuša da unilateralno ispali drugog, država mu nameće kaznu od [-20]. Ako oboje ispaljuju, oboje završavaju u gorem stanju od uzajamne isplate u odsustvu države [-20, -20].

A	B	
	Saraduj	Ispali
Saraduj	100, 100	0, -20
Ispali	-20, 0	-20, -20

Shema 6a: Društvena dilema sa državnom kaznom za ispalu.

A	B	
	Saraduj	Ispali
Saraduj	200, 200	0, 150
Ispali	150, 0	-10, -10

Shema 6b: Društvena dilema sa državnom subvencijom za saradnju.

Na drugoj strani, zamislite da država ne kažnjava za ispalu, već podstiče (kroz subvencije) saradnju (shema 6b). Dobit od jednostrane isplate je velika, ali dobit od uzajamne saradnje je još veća (umesto [100, 100], isplata za saradnju je [200, 200]). Kao i u prethodnom slučaju, pojedinci (ili društvene grupe) imaju više motiva da sarađuju, ali saradnja je u oba slučaja podstaknuta centralizovanim rešenjem, tj. prinudnim institucijama koje su promenile vrednosti u matrici isplate, a time i ponašanje aktera.

Političke institucije, dakle, rešavaju problem kolektivnog delanja, ali one istovremeno stvaraju novi problem – problem pravične raspodele. Ovaj problem nazivamo je u osnovi problem pogađanja (*bargain*) koji nastaje kada postoje nekoliko načina da se ostvari saradnja, ali kada svaki ishod,

pored toga što obezbeđuje korisnost za ceo kolektiv, obezbeđuje različite isplate različitim učesnicima. Drugim rečima, čak i kada postoje aranžmani u kojima (a) svi prolaze bolje nego u anarhiji; (b) niko ne hvata krivine; i (c) nema naivčina, – čak i tada ne mora da znači da će aranžman biti sproveden u delo. Političke institucije vrše distribuciju resursa. To znači da njihovim funkcionisanjem jedna grupa može imati privilegovaniju poziciju u odnosu na drugu (Elster 1985, 247).

Na mikronivou, nepravična distribucija može da se prikaže igrom polova (*battle of sexes*). Igra ima dva rešenja, ali nema jedinstveno rešenje. Ako „pobedi” muškarac, žena dobija manje (i obrnuto). Slično je i na makronivou, jer se politički odnosi nastavljaju i nakon uspostavljanja institucija. Čak i onda kada Pareto poboljšanje zahteva prostu koordinaciju radnji (Schelling 1960), pojedinci mogu da se spore oko toga kako raspodeliti dobitke od saradnje.

Zamislimo Društvenu dilemu sa malo drugačijom matricom isplate (shema 7). Ovde vidimo da je korist od saradnje ponovo veća, te da političke ustanove omogućuju Pareto efikasno rešenje. Ali zašto bi Ratari dobijali [80], a ne [120]?

Stočari	Ratari	
	Sarađuj	Ubij i ukradi
Sarađuj	120, 80	0, 70
Ubij i ukradi	70, 0	-10, -10

Shema 7: Društvena dilema. Različite distribucije kao posledica nagrade za saradnju.

Drugim rečima, koliko ko dobija od društvene saradnje ostaje otvoreno pitanje. Ono se ne rešava nužno u trenutku kada se rešava problem kolektivnog delanja. U ovom konkretnom slučaju (shema 7), raspon se kreće od [120] do [-10]. Tu se otvara novi prostor za političko delanje, tj. za politički odnos. Kako vidimo, čak i kada problem zahteva alokaciju (tj. Pareto poboljšanje), institucije imaju distributivan karakter usled čega izazivaju interes aktera za njihovom kontrolom.

Budući da političke institucije služe tome da alociraju i raspodeljuju resurse, politika je društvena delatnost koja podrazumeva borbu za moć koja se koristi da bi se kontrolisale institucije koje alociraju i distribuiraju resurse. Ili, da ponovim definiciju koju sam dao na samom početku teksta: politika je društvena aktivnost koja se odnosi na borbu za moć koja se koristi za kontrolu institucija kojima se alociraju i raspodeljuju vredni resursi.

10. ZAKLJUČAK

Osnovna teza teksta je da postoje dve vrste društvene interakcije koje se mogu okarakterisati kao političke (to jest, kao one koje se razlikuju od ostalih vrsta interakcija). Prva je odnos koji nastaje povodom prevazilaženja problema kolektivnog delanja i eliminisanja hvatanja krivina. Drugim rečima, politički odnos nastaje kada, kao proizvod pokušaja da se suzbije hvatanje krivina, nastanu institucije koje na konsenzusnoj ili prisilnoj osnovi demotivišu ili kažnjavaju pojedince za hvatanje krivina. Politički odnos među pojedincima ne postoji ukoliko se saradnja odvija bez institucionalnog okvira koji ih garantuje, tj. ukoliko je akterima prepušteno da samostano odlučuju da li će izvršavati svoje obaveze. Čim dođe do pokušaja da se saradnja uredi – bilo konsenzusno, bilo prisilno – može se govoriti o političkom odnosu i uticaju političkih institucija. Političke institucije postoje jer one, a ne stihijsko ponašanje, generišu obavezu pridržavanja dogovora.

Kod ove vrste odnosa potrebno je uočiti sledeće. Često nam je teško da zamislimo kako neki problem sa nabavkom javnih dobara izgleda u obliku Zatvorenikove dileme zato što je veliki deo tih problema već rešen institucionalno. Recimo, mi ne znamo kako izgleda život u hobsovskom prirodnom stanju, jer smo rođeni u sistemu u kome se takvo stanje prevazilazi pravnim poretom koji se finansira od plaćanja poreza čije se plaćanje obezbeđuje primenom sile. To ne znači da je Društvena dilema nevažna u današnjem svetu u kome smo okruženi političkim institucijama. Jer, čak i kada zamislimo da je hvatanje krivina eliminisano i problem kolektivnog delanja rešen, političke institucije koje su nastale kao proizvod prevazilaženja tog problema sprečavaju povratak u Društvenu dilemu. To što je problem prevaziđen ne mora da znači da se on neće ponovo pojaviti. Akteri Zatvorenikove dileme su neprekidno u iskušenju da se vrate u „prirodno” (bezinstitucionalno) stanje (Pavlović 2008b; 2010a), što dodatno učvršćuje potrebu za postojanjem političkih institucija i njihovom kontrolom.

Druga vrsta društvene interakcije koja se može okarakterisati kao politička (tj. koja se razlikuje od ostalih vrsta društvene interakcije) jeste borba za moć koja se koristi zarad kontrole političkih institucija. To otuda što teorija kolektivnog delanja zapravo identifikuje dva načelna problema: pored hvatanja krivina, tu je i problem pogađanja (Elster 1989, 15). Otuda političke institucije, pored alokativnog, imaju i distributivni karakter. Ovo drugo znači da postoji teškoća da se pojedinci dogovore oko podele onoga što može da se stekne saradnjom. Neuspeh u kolektivnom delanju koji proizilazi iz švercovanja zapravo često proizilazi iz neslaganja u shvatanju oko toga ko koliko treba da doprinese nabavci

javnog dobra. Količina koju svako treba da obezbedi je uvek predmet pogađanja, jer problem s kojim se suočavaju pojedinci u kolektivnom delanju koje ima oblik Zatvorenikove dileme nije *da li* da učestvuju ili ne, već *koliko* treba da doprinesu (koliko da ulože; koliki im je trošak) prilikom nabavke javnog dobra. ¶

NAVEDENA LITERATURA

- Ainslie, George i Nick Haslam. 1992. "Hyperbolic Discounting", u: Loewenstein, George i Jon Elster [eds.] *Choice Over Time*. New York: Russell Sage Foundation, str. 57-92
- Ainslie, George. 2001. *Breakdown of Will*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Axelrod, Robert. 1984. *The Evolution of Cooperation*. The Penguin Books.
- Axelrod, Robert & Keohane, Robert O.. 1985. "Achieving Cooperation Under Anarchy", u: *World Politics*, Vol. 38, no. 1, str. 226-254.
- Baumol, William J. 1952. *Welfare Economics and the Theory of the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barry, Brian i Russell Hardin. 1982. *Rational Man and Irrational Society*. Beverly Hills: SAGE Publications.
- Bentley, Arthur F. 1908. *The Process of Government: A Study of Social Pressures*. Chicago: University of Chicago Press
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. Addison Wesley.
- Easton, David. 1971. *The Political System. An Inquiry into the State of Political Science*. New York: Alfred A. Knopf.
- Elster, Jon. 1984. *Ulysses and the Sirens: Studies in Rationality and Irrationality*. Cambridge: Cambridge University Press, Second, revised edition)
- Elster, Jon. 1985. "Weaknes of Will and the Free-Rider Problem", u: *Economics and Philosophy* no 1, str. 231-265.
- Elster, Jon. 1986. "Introduction", u: Elster, Jon [ed.] *Rational Choice*. New York: New York University Press, str. 1-33.
- Elster, Jon. 1989. *The Cement of Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, Jon. 2007. *Explaining Social Behavior. More Nuts and Bolts For Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frank, Frobert H. & Cook, Phillip J.. 1995. *The Winner Takes All Society*. New York: The Free Press.

- Frank H, Robert. 2006. *Microeconomics and Behavior*. New York: McGraw Hill/Irwin. (Šesto izdanje.)
- Frank, Robert H.. 2007. *The Economic Naturalist: In Search of Explanations for Everyday Enigmas*. New York: Basic Books.
- Frank, Robert H.. 2009. *The Economic Naturalist's Field Guide: Common Sense Principles for Troubled Times*. New York: Basic Books.
- Frank, Robert H.. 2011. *The Darwin Economy: Liberty, Competition, and the Common Good*. Princeton: Princeton University Press.
- Goodin, Robert E. & Klingemann, Hans-Dieter. 1996. "Political Science: The Discipline", u: Goodin R. E. & H. D. Klingemann [eds.] *A New Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press, str. 3-49.
- Kasapović, Mirjana. 2007. "Izlazak iz množine? Kraj unutarnje institucionalne kolonizacije hrvatske političke znanosti", u: Kasapović, Mirjana [urednica] *Izlazak iz množine? Stanje hrvatske političke znanosti*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, str. 7-95.
- Kasapović, Mirjana. 2008. "Dvojac bez kormilara: odgovor na istupe Dragutina Lalovića i Daga Strpića na znanstvenom skupu "Stanje i povijest političke znanosti u državama bivše Jugoslavije", *Anali*, br. 5, Zagreb: Fakultet političkih znanosti, str. 45-164.
- Lalović, Dragutin. 2008. "Zdvojna posebnost u raljama ohole općenitosti?: politologija kao znanost i politolog kao stručnjak", u: *Anali*, br. 5, Zagreb: Fakultet političkih znanosti, str. 117-144.
- Hardin, Russell. 1982. *Collective Action*. RFF Press.
- Head, John G. 1982. "Public Goods: The Polar Case", u: Barry, Brian i Russell Hardin. 1982) *Rational Man and Irrational Society*. Beverly Hills: SAGE Publications, str. 186-194.
- Hindmoor, Andrew. 2006. *Rational Choice*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Hjum, Dejvid. 1983. *Rasprava o ljudskoj prirodi*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Marwell, Gerald i Pamela Oliver. 1993. *The Critical Mass in Collective Action. A Micro-Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Milgrom, Paul, Douglas C. North i Barry Weingast. 1990. "The Role of Institutions in the Revival of Trade: The Medieval Law Merchant, Private Judges, and the Champagne Fairs", u: *Economics and Politics* 2 (1), str. 1-23.
- Michel, Walter i Yuchi Shoda, Monica L. Rodrigez. 1992. "Delay of Gratification in Children", u: Loewenstein, George i Jon Elster [eds.] *Choice Over Time*. New York: Russell Sage Foundation, str. 147-164.
- Mueller, Dennis C. 1996. *Constitutional Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

- Mueller, Dennis C. 2003. *Public Choice III*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Neal, Patrick. 1988. "Hobbes and Rational Choice Theory", u: *The Western Political Quarterly*, Vol. 41, No. 4, str. 635-652
- Olson, Mancur. 1965. *The Logic of Collective Action*. Harvard University Press. (Postoji hrvatski prevod ove knjige iz 2007. godine u izdanju Fakulteta političkih znanosti iz Zagreba.)
- Olson, Mancur. 1982. *The Rise and Decline of Nations*. (Postoji srpski prevod ove knjige iz 2011. godine u izdanju Službenog glasnika.)
- Olson, Mancur. 2000. *Power and Prosperity*. (Postoji srpski prevod ove knjige iz 2006. godine u izdanju Stubova kulture.)
- Ostrom, Elinor. 1990. *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press. (Postoji hrvatski prevod ove knjige iz 2006. godine u izdanju izdavačke kuće Jesenski & Turk.)
- Pavlović, Dušan. 2008a. "Skica stanja političke nauke u Srbiji posle 1989. godine", u: *Anali 2008*. Zagreb: Hrvatsko politikološko društvo, str. 79-91.
- Pavlović, Dušan. 2008b. "Kako nastaju demokratske ustanove?", u: Pavlović, Vukašin [urednik] *Savremena država*. Beograd: Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa.
- Pavlović, Dušan. 2010a. *Spisi iz političke ekonomije*. Beograd: Čigoja štampa.
- Pavlović, Dušan. 2010b. "Political Science in Serbia: The Struggle for Autonomy", u: Eisfeld, Reiner i Leslie Pal. 2010. *Political Science in Central-East Europe. Diversity and Convergence*. Leverkusen Opladen: Verlag Barbara Budrich, str. 251-266.
- Peters, Guy. 2004. "Politics is About Governing", u: Leftwich, Adrian [ed.] *What is Politics?* Cambridge: Polity Press, str. 23-40.
- Pierson, Paul. 2000. "Increasing Returns, Path Dependency, and Study of Politics", u: *The American Political Science Review*, Vol. 94, No. 2, str. 251-267.
- Pierson, Paul. 2004. *Politics in Time. History, Institutions, and Social Analysis*. Princeton: Princeton University Press.
- Pindyck, Robert i Rubinfeld, Daniel. 2005. *Microeconomics*. New Jersey: Prentice Hall. (Šesto izdanje.)
- Poundstone, William. 1992. *Prisoner's Dilemma*. New York: An Anchor Book Doubleday.
- Rapaport, Anatol. 1982. "Prisoner's Dilemma – Recollections and Observations", u: u: Barry, Brian i Russell Hardin (eds.) *Rational Man and Irrational Society*. Beverly Hills: SAGE Publications, str. 72-83.
- Sandler, Todd. 1992. *Collective Action. Theory and Applications*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Sandler, Todd. 2004. *Global Collective Action*. Cambridge: Cambridge University

Press.

- Samuelson, Paul A. 1954. "The Pure Theory of Public Expenditure", u: *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 36, No. 4, str. 387-389
- Schelling, Thomas C. 1960. *The Strategy of the Conflict*. Harvard: Harvard University Press.
- Smith, Adam. 1998. *Istraživanja prirode i uzroka bogatstva naroda*. Novi Sad: Global book.
- Stojanović, Božo. 2005. *Teorija igara*. Beograd: Službeni glasnik.
- Strpić, Dag. 2008. "Množina, jednina, dvojina - Razlomak politologije: pod krabuljama revije stanja znanosti otvorilo se neočekivano (pra)pitanje: fakultet ili politička znanost", u: *Anali*, br. 5, Zagreb: Fakultet političkih znanosti, str. 93-116.
- Weale, Albert. 2004. "Politics as Collective Choice", u: Leftwich, Adrian [ed.] *What is Politics?* Cambridge: Polity Press, str. 86-99.
- Weingast, Barry. 2002. "Rational Choice Institutionalism", u: Katznelson, Ira i Helen V. Milner [eds.] *Political Science: State of the Discipline*. W. W. Norton & Company and American Political Science Association, str. 660-692.

SUMMARY

The article is an attempt to theoretically derive a concept of politics from the rational choice theory. It claims that politics emerges as an interaction that attempts to solve the collective action problem (free riding) by establishing and controlling institutions that allocate and distribute public goods and socially valued resources. The first part (sections 3-6) lays out basic collective action issues that serve to understand the social dilemma (section 7). Section 8 discusses time discounting problem and the social dilemma.

KEY WORDS: politics; collective action; free riding; Prisoners's dilemma; social dilemma; allocative efficiency; distribution.